

Får eller ulve

Af Vagn Greve, professor i strafferet ved Københavns Universitet.

Indlægget kan findes med notehenvisninger på Vagn Greves hjemmeside og er oprindeligt skrevet til Juridiska Föreningen i Finland, JFT 3–4/2004 s. 294–310.

Guldalder eller ...

Danmarks »guldalder« er første halvdel af 1800-tallet. Det var en strålende top, hvorfra vi er sunken. I perspektivkassen ser vi H.C. Andersen, Blicher, Grundtvig, Kierkegaard, Bournonville, Thorvaldsen, Rasmus Rask, H.C. Ørsted og mange andre hige og søge. Det var dengang, Anders Sandøe Ørsted skrev de tusindvis af sider, som danske jurister altid må tage udgangspunkt i, når de skal analysere og forstå et problem. P.A. Heiberg skrev mod dødsstraffen; C.N. David skabte et humant fængselsvæsen; og Grundtvig kæmpede for yringsfrihed. Perioden sluttedes af en konge, der uden blodsudgydelse opgav sin enemagt og skænkede folket demokratiet. Det er en kunstens og tankens idyl, som bedst beskrives ved solnedgangsvarme billeder af et yndigt land med brede bøge, der spejler sig i bølgen blå, beboet af ædle, skønne kvinder og kraftfulde mænd.

Eller er det? Er det rette billede i perspektivkassen snarere pjalteproletariatets angreb på kongens ligfølge; de ruinerede borgere efter statsbankerotten; uopvarmede, iskolde fangehuller med råddent halm; hundreder af småpiger med svovlstikker; en by, der stank af latrin; børn, der bortauktioneredes til arbejde for de lavestbydende; en regering, der landsforviste og fængslede kritikere; hvor selv samfundets mest markante støtter blev underkastet censur og skriveforbud; og formuerne var skabt på slavehandel og hoveri?

Hvad er »egentlig« de væsentlige elementer i den tid – og i vor? Hvad spejler den »sande« udvikling? Historikere og samfundsforskere må nødvendigvis vælge og vrage i kildematerialet, så deres billeder kan blive så »rigtige« som muligt. Deri er der intet suspekt. Men hvad er de »rigtige« billeder?

Associationer og tanker som disse gik gennem mit hoved, da jeg på kriminalistmødet i Oslo lyttede til et plenarforedrag om den nordiske kriminalpolitikens udvikling. Det gav et billede af en harmonisk udvikling præget af fremskridt, hvor politikerne handler rationelt, humant og på grundlag af de nyeste forskningsresultater. Der gik en kriminalpolitisk guldalder gennem Norden. Billedet forekom mig dengang misvisende rosenrødt, hvad jeg da også sagde under debatten. De danske erfaringer og min opfattelse af forholdene i de andre lande var på mange punkter ganske anderledes end dem, foredragsholderen beskrev.

Hvordan vurderer vi kriminalpolitikken og den kriminalpolitiske udvikling?

Problemet er reelt. Hvilke kriterier skal vi bruge, når vi vurderer nutidens kriminalpolitik og dens udvikling?

For en fundamentalistisk iraner, israeler eller texaner er svaret let. Hvis –og kun hvis – loven er i overensstemmelse med de hellige skrifter, er den gyldig. Men sådan kan vi jo heldigvis ikke argumentere i vore lande. I Norden er retssystemerne praktiske redskaber til at påvirke samfundet og de mellem menneskelige relationer og ikke gudsindstiftede redskaber for den højere magt.

Et mere nærliggende svar er, at retssystemet skal mindske lidelsen i samfundet. Det bedste retssystem er det, som bevirker, at kriminalitetsniveauet er så lavt som muligt, og at der derfor er så få ofre som muligt. Kriminalstatistikken bliver dermed et muligt redskab for sammenligninger over tid og mellem lande. Der er dog en anstødssten; mange individuelle og samfundsmæssige faktorer er kriminogene. Retssystemerne virker i meget forskellige sociale rum og over for mennesker med ganske forskellige egenskaber. Allerede derfor kan man ikke få et mål for det strafferetlige systems (relative) bonitet ved en simpel sammenligning af kriminalitetsniveauer. Offerkriteriet kan dog bruges i andre sammenhænge. Det er et velegnet (del)kriterium ved vurderingen af nye tiltag, om de ud fra vor viden om samfundsforholdene og menneskene må formodes at reducere kriminalitetsmængden.

Det er ikke blot ofrene, der lider. Straf er per definition og de facto en bevidst påførsel af menneskelig lidelse. Det er etisk så suspekt, at det må være et krav, at der ikke anvendes mere straf end helt nødvendigt. Antallet af straffede, og særligt af straffede med de hårdeste sanktioner, er derfor et væsentligt karakteristikon for kriminalpolitikens acceptibilitet. Baggrunden for domfældelserne og straffastsættelserne er dog også meget kompleks; man kan ikke vurdere retssystemerne *alene* på grundlag af mindre forskelle på fangetal m.m.⁴ Men det bør indgå i vurderingen af nye tiltag, om de er egnede til at reducere strafmængden og især fangetallene.

Simple kriterier og almindelige kriminalitets-, domfældelses- og fangestatistikker er således ikke direkte anvendelige, selv om de bør inddrages i vurderingsprocessen. Vi må i stedet gennemføre en bedømmelse og en sammenligning ud fra kvalitative kriterier. Og gerne ved hjælp af kriterier, som er almindeligt anerkendte. Vurderingen af de nuværende systemer og udviklingstendenserne kan – tror jeg – bedst foretages ud fra sammenligninger med idealtypiske retssystemer.

Idealtyper

Den danske guldalder var ikke nogen strålende tinde i den kriminalpolitiske udvikling; den er snarere stedet, hvor opstillingen fra dalen blev forberedt.

Ultrakort kan strafferettens historie beskrives således med et dansk udgangspunkt:

Vi havde fra Reformationen (1536) og frem til sidste halvdel af 1700-tallet (med 1767^s som datidens 1984) et fundamentalistisk system. Et gennemgående træk var, at statsmagten i GUDs navn uhæmmet gennemførte regler, som tjente dens egne interesser.⁶ Borgerne var reelt retsløse; ethvert brud på samfundskontrakten – som defineret af statsmagten – gjorde dem totalt retsløse.⁷ Det teokratiske system led skibbrud i Rationalismen og Oplysningstiden. De borgerlige frihedsrettigheder, som satte grænser for statens magt over borgerne, blev tilkæmpet i USA og Frankrig i slutningen af 1700-tallet. Den demokratiske retsstat blev skabt i midten af 1800-tallet som reaktion på enevælden for at beskytte borgerne mod statens overgreb. De moderne menneskerettigheder er tilsvarende reaktioner på nazismens og fascismens uhyrligheder. Retsstatsideerne og menneskerettighederne bærer de vestlige landes retssystemer som samfundenes rygrade. De afspejles i alle dele af lovgivningen, men især i strafferetten, der altid har fungeret som civilisationens termometer.

I nutidens strafferet og dens ændringer genfindes en række af de elementer, der prægede strafferetten før Oplysningstidens sejr over det teokratiske samfunds- og menneskesyn, og en række træk, som karakteriserer retsstaten. Ved hjælp af sådanne elementer er det muligt at give en kvalitativ vurdering af retsudviklingen i nutiden, når det lægges til grund, at retsstaten er »god« og at før-oplysningstidens stat var »ond«. Når og hvis nutiden nærmer sig retstilstanden *før* Oplysningstidens sejr og retsstatens

gennemførelse, vil det »objektivt set« være tilbageskridt, medens ændringer i retning af retsstatsidealene er fremskridt.

Der er en åbenbar og fundamental forskel på den enevældige konges diktater og nutidens lovgivning; enevoldsherskerens system var teokratisk, medens vort er sekulært. Så selv om analysen måtte vise tilbageskridt, fordi gældende ret bevæger sig i retning af retstilstanden i første halvdel af 1700-tallet, vil det savne mening at sige, at vi er på vej mod en 1700-tals retstilstand. Datidens karakteristika – bortset fra det teokratiske – genfindes imidlertid i meget vidt omfang i 1900-tallets nazistiske, fascistiske og kommunistiske politistater. Eksemplerne i det følgende kunne lige så vel være hentet fra præmenneskeretsstaten i 1700-tallet som fra politistaterne i 1900-tallet. Det er derfor reelt velbegrunderet at se de træk i nutidens retssystemer, som svarer til 1700-tallets retstilstand, som udtryk for tendenser, der fører i retning af en politistat.

Det er ikke afgørende for vurderingen, om ændringerne (det være tilbageskridt eller fremskridt) er motiveret af noble eller lidet noble bevæggrunde, f.eks. ønsket om en europæisk enhed, ønsket om effektiv bekæmpelse af forbryderske handlinger og ønsket om kortsigtet politisk gevinst. Retstilstanden og de enkelte elementer i den kan bedømmes uden inddragelse af bevæggrundene for deres ind- og gennemførelse.

De enkelte elementer:

Strafferettens rolle – kravene til begrundelse

Det afgørende i Rationalismen er selvsagt kravet om en fyldestgørende problemanalyse

og en rationel begrundelse. Nødvendigheden af en saglig begrundelse på strafferettens område accentueres af Oplysningstidens fundamentale

respekt for det enkelte individs rettigheder. »En lag skall alltid, för att bidra till en rationell ordning, vara väl övervägd och väl motiverad. För en strafflags vidkommande innebär detta, att de bestämmelser som införs på en koherent sätt kan inordnas i den överordnade straffrättsystematiken och härledas ur accepterad ideologi och teori.« Strafferetlige indgreb bør kun anvendes, når der er god grund til at tro, at de vil reducere kriminaliteten, ikke hvis man blot har som mål at uddele pine eller at hævne sig (alias »retsfølelsens krav«). Indskrænkninger og især straffe er kun forsvarlige, hvis de er kriminalitetsforebyggende, velgennemtænkte og velbegrunderede. Hvorfor spørgsmålet bliver: Er der faktisk *en ordentlig analyse og begrundelse* bag nutidens lovændringer?

For nogle tiår siden blev lovforslag typisk baseret på grundige kommissionsudredninger og de dertil knyttede høringssvar fra andre sagkyndige. I mange år var det svært at forestille sig ændringer af straffeloven uden en forbehandling i Straffelovrådet. For første gang siden dets oprettelse for et halvt århundrede siden har Straffelovrådet nu ikke længere noget kommissorium at arbejde med. Og det til trods for, at straffeloven i disse år ændres langt hyppigere end i nogen anden tidligere periode.

Hvor udvalgene tidligere var brede og sagkyndige, er de nu ofte smalle og interessegruppeorienterede. Hvis der overhovedet nedsættes udvalg til forberedelse af love og lovændringer, har de til tider alene repræsentanter for politi, anklagemyndighed og ministerium. Der bliver ikke engang plads til et par gidsler, som kunne formodes at have andre synspunkter. Udvalgsmedlemmerne repræsenterer i den grad deres organisationer, at det er sket, at ministeriet ikke oplyser, hvilke personer der sad i det

lovforberedende udvalg. Det var således tilfældet med hensyn til den gruppe, der på mindre end to måneder udarbejdede forslaget til den såkaldte rockerlov, indtil Retsudvalget havde spurgt to gange.

Arbejdsgruppen bestod af 5 politifolk, 2 statsadvokater og 2 repræsentanter for Justitsministeriet. Arbejdsgruppens udkast om hemmelig retspleje og civile agenter indeholdt »et frontalangreb på forsvarernes og de sikredes rettigheder «»Rockerpakkens« indhold var sådan, at det fik fremtrædende dommere til at true med civil ulydighed, hvis den blev gennemført¹³ – noget ganske uhørt i Danmark. Forslag om en behandling i det særligt kyndige Strafferetsplejeudvalg blev afvist; ministeriet havde nok i dets gruppe af anonyme repræsentanter for politiet og anklagemyndigheden. På tilsvarende måde er Den Nordiske Strafferetskomité af fremtrædende kriminalister¹ blevet afløst af en embedsmandsgruppe, som publicerer sine indstillinger uden at fortælle, hvem der er med i gruppen. Når magten på den måde dølger åsyn og navn, er ånden ej ægte.

I dag bliver de egentlige beslutninger ofte truffet af embedsmænd og politikere bag lukkede døre i Bryssel og på Slotsholmen. I et voksende omfang fortrænger forordninger og bekendtgørelser de egentligt lovfæstede regler. Det er et problem for demokratiet, og dermed for retsstaten, der søger sin legitimation i folkeviljen. Lov- og retsændringer foregår ofte på den måde, at embedsmænd forhandler et resultat i Bryssel, og det så præsenteres for Folketinget og offentligheden som en fait accompli. Hovedparten af lovforslagene er ministeriets eget værk. Hvor man tidligere efter udarbejdelsen af udkast lyttede til de berørte myndigheder og domstolene, er høringer nu ofte en formalitet, som gennemføres med meget korte frister eller først efter lovforslagets fremsættelse i Folketinget. Det vises dermed tydeligt, at ministeriet ikke er interesseret i at høre om andres erfaringer og meninger. Man tør måske håbe, at Justitsministeriets embedsmænd forklarer ministeren, hvad hun gør, når lovforslagene tromler sig gennem traditionelle principper og retsgarantier, og at ministeren lytter. Det er dog svært at tro, at ministeriets jurister helhjertet er gået ind for alle de alligevel fremsatte forslag.

Mange vigtige beslutninger træffes endvidere af politikere uden om embedsmandskorpset.

For nogle år siden gennemførtes som led i finanslovsforhandlingerne en bastant ændring af de danske kumulationsregler. Da nogle folketingsmedlemmer ville diskutere dem med justitsministeren, blev de fra Folketingets talerstol henvist til at diskutere dem med finansministeren.

Andre væsentlige ændringer af straffelovgivningen besluttes af politikere uden at inddrage blot partiets særligt kyndige. Det kom markant frem, da den nuværende regering tiltrådte i efteråret 2001. I dens programudtalelse var der en lang liste med lovændringer, som skulle gennemføres – og blev gennemført straks og uden diskussion. Et af forslagene – og et af de få, som ikke blev gennemført – lød på oprettelse af et Straffelovråd, der skulle revidere strafferammerne.

Det må være utænkeligt, at regeringspartiernes retspolitiske ordførere

ikke ville have fanget dette forslag og have oplyst, at der faktisk har været et straffelovråd i et halvt århundrede, og at det arbejdede med netop denne opgave. Der er derfor al grund til at tro, at de øvrige kriminalpolitiske forslag heller ikke var baseret på nogen form for sagkundskab.

Statsministeren forkyndte umiddelbart efter sin tiltræden, at eksperter blot er smagsdommere, og at den tiltrådte regering derfor fandt det unødvendigt at lytte til dem.²⁰ Regeringen vil »hellere ... lukke munden på folk, der måtte mene noget andet, end lade argumenterne tælle«.²¹ I stedet ville den lytte til

sin indre stemme, »retsfølelsen«. Justitsministeren karakteriserede eksperterne som »hele hylekoret« Der henvises til tider i forbindelse med lovforslagene til udokumenterede fakta – f.eks. ubegrundede formodninger om kriminalitetsudviklingen efter lovens vedtagelse. »Det är osannolikt att man i Norden hade kunnat genomföra alla skärpningar av narkotikastraffnormerna om man ... inte samtidigt hade formulerat det politiska syftemålet för åtgärderna så realistiskt.«²³ Og endnu værre: det sker, at de indeholder oplysninger eller påstande, som det er svært at tro er givet i god tro. Justitsministeren skrev i lovforslaget om kvindelig omskæring, at den var blevet et problem, efter at somaliske flygtninge var kommet til Danmark. 1½ måned forinden havde medierne konstateret, at der ikke var et eneste eksempel på, at somaliske piger var blevet omskåret i de senere år.²⁴ Længere kan man vanskeligt distancere sig fra Rationalismen.

I mangfoldige år har de politiske partier i Danmark og alle fagfolk tilsluttet sig de retsstatslige grundprincipper for straffelovgivning – på samme måde som i de lande vi normalt sammenlignes med. I de senere år har førende politikere åbenbart forladt dette syn. Det skete først på narkotikaområdet;²⁵ senere har det bredt sig til de fleste områder. Nu er det tilstrækkelig grund til at straffe og til at skærpe straffene, at man vil markere sin afstandtagen fra visse handlinger. I dag bør man ikke spænde hanen på sin pistol, når man hører ordet kultur, men når man hører ordet »signal«. Medens Oplysningstiden så straffesystemet som et redskab til forebyggelse af skadelige handlinger, kriminalitetsprævention, ser politikerne nu lovændringer som »signaler« til befolkningen.

Det er ikke »signaler« som i den klassiske almenprævention, for signalerne har egentlig ikke til formål at afholde personer fra kriminalitet – det kan ingen tro. Deres funktion er snarere at vise befolkningen, at politikeren er handlekraftig og stærk. »Et problem, der kræver lovgivning om tirsdagen, foreligger ikke[,] blot ... fordi det har været nævnt i fjernsynet søndag aften og er kommenteret af en profileringsstrængende politiker i radioavisen mandag morgen. Der bør vises omhu og hensyn til en helt ujuridisk, faglig præcisering af problemets indhold og dets årsager samt af løsningsmuligheder.«²⁶ Af den oplyste menneskeopfattelse fulgte, at enhver unødvendig brug af straf er en uretfærdig straf. Det anerkendtes i det internationale samarbejde, hvor man ofte lagde til grund, at landenes forskellighed kunne føre til, at nogle lande valgte ikke at kriminalisere eller at anvende mindre indgribende straffe. Det gjaldt f.eks. i det strafferetlige samarbejde inden for Europarådet. I disse år gennemføres der inden for EU en række regler, som er baseret på det stik modsatte princip: Intet land må have lidet indgribende straffe, hvis de andre mener at have behov for strenge straffe. Tidligere var det endvidere et af kriminalpolitikens kerneargumenter, at når et land ikke har behov for at straffe strengt, har nabolandet som udgangspunkt heller ikke behov herfor.²⁷ Det er direkte afledt af et af juraens mest fundamentale retsprincipper, proportionalitetsprincippet. I dag vinder argumentet ikke længere gehør – til trods for, at det er åbenbart fornuftigt. Resultatet er store og unødvendige menneskelige lidelser samt store og unødvendigt kostbare fængselssystemer.

Længere kan man vanskeligt distancere sig fra Oplysningen.

Sanktioner

Det karakteristiske for fortidens sanktioner var deres drakoniske karakter. Når man læser om perioden op til slutningen af 1700-tallet, er der nogle træk, som falder i øjnene. Den udstrakte brug af livs- og legemsstraffe, den manglende proportionalitet mellem forseelse og straf, landsforvisninger og formuekonfiskationer.

Livs- og legemsstraffe er ikke længere acceptable.²⁸ Det var dog ikke muligt at få den danske regering til at søge at påvirke de andre krigsførende nationer med hensyn til anvendelsen af dødsstraf i Irak.²⁹ Heller ikke selv om UK faktisk havde taget tæten.

Den manglende proportionalitet mellem brøde og straf illustreres bedst af de to følgende punkter, landsforvisninger og formuekonfiskation. Men andre eksempler findes. Dansk Folkeparti har advokeret fængsel på livstid ved andet tilbagefald, selv om den konkrete lovovertrædelse ikke er særlig grov. Næstformanden i Folketingets trafikudvalg har foreslået afskedigelse af offentligt ansatte, der kører for hurtigt.

Landsforvisninger anvendes i stigende grad. Folketinget har gentagne gange skærpet reglerne, der nu fører til domme som disse:

T kom som 4–5-årig til Danmark, hvor forældre og søskende boede. 19 år efter solgte han 0,11 g heroin. Byretten og landsretten fulgte Folketingets intentioner og udviste. Højesteret underkendte reelt loven under henvisning til menneskerettighederne. T kom til Danmark som 10-årig. 23 år efter dømt for besiddelse med henblik på overdragelse af 5,02 g heroin, 4,98 g kokain og 3 rohypnoltabletter. Han havde nu hustru, forældre og søskende her. Udvist af landsretten, men ikke af Højesteret, der også her anvendte menneskeretskonventionen. Efter 13 års ophold her i landet idømt 14 dages hæfte for besiddelse af 0,18 g heroin og udvist af byret og landsret, men reddet af Højesteret. I denne forbindelse er det afgørende ikke, at Højesteret lykkeligvis tilsidesatte loven, men at Folketinget bevidst indførte reglerne og forventede dem anvendt, som byret og landsret gjorde.

Formuekonfiskation anvendtes i ældre dansk ret, men blev afskaffet i 1824.

Hurwitz påpegede, at »[d]e iøjnefaldende Ulemper og Urimeligheder, der knytter sig til den almindelige Formuekonfiskation, har ført til dens Afskaffelse i de

vigtigste Retsforfatninger [som undtagelser nævnes Sovjetunionen og Litauen] og i de nyere Straffelovsforslag er den som regel sat udenfor Diskussion«. Den er nu blevet genindført³⁷ og kan anvendes over for selv de mest bagatelagtige narkotikalovovertrædere. Der er hjemmel til at konfiskere alt, hvad en person ejer, hvis den pågældende træffes med nogle gram hash i lommen. Det gælder, selv om anklagemyndigheden ikke kan bevise, at formuen hidrører fra handel med narkotika, og selv om den pågældende kan dokumentere, at han har haft formuegoderne i mange år. Selv om man kan bevise, at en mand for 11 år siden tjente millioner ved narkotikahandel, kan man intet gøre; forholdet er forældet både med hensyn til straf og til udbyttekonfiskation. Men hvis en mand træffes med 2 g hash i lommen, og han ikke kan redegøre for, hvordan han fik råd til at købe en lejlighed for 30 år siden, kan den konfiskeres.

Ansvarssubjekt

Langt tilbage i tiden havde man et slægtsansvar. I nyere ret betones derimod, at straf forudsætter personlig skyld. Man har med god grund fordømt Sovjetunionen for at forvise desertørers slægt til Sibirien og Israel for at køre bulldozere igennem huse, der tilhører terroristers slægtninge – sågar uden at få beboerne ud først.³⁹ Dansk strafferet har imidlertid også indført formuekonfiskation fra personer, der intet har haft med kriminalitet at gøre, men som er gift med kriminelle, og selv om der intet grundlag er for at antage, at goderne stammer fra den kriminelle. Anklagemyndighedens bevisbyrde er opfyldt med fremlæggelsen af en vielsesattest og ægtefællens straffeattest.

I 2003 tilsluttede flere politikere sig, at man burde straffe forældre for deres børns lovovertrædelser. Nogle venstrepolitikere dog tilsyneladende kun, hvis forældrene var på overførselsindkomst!

Børn skal kunne undergives straffeprocessuelle tvangsindgreb.

In dubio contra reum

Et af strafferettens mest centrale principper er, at man kun straffer personer, som anklagemyndigheden kan bevise har begået en forbrydelse. Det er blevet gennembrudt ved de netop nævnte konfiskationsregler.

Endnu grellere bliver det, når der foretages administrative indgreb mod formodet kriminelle. Svenske statsborgere har fået indefrosset deres bankindeståender i Sverige. Når de klagede til svenske myndigheder, fik de som svar, at de først måtte overbevise den u.s.amerikanske administration om, at de ikke er terrorister; før ville de svenske myndigheder intet gøre. Det er et rent tilfælde, at der ikke har været lignende danske sager.

En lignende tankegang ligger bag, når man kriminaliserer bredt, fordi anklagemyndigheden gør gældende, at den ikke kan bevise sagsforholdene, hvis man begrænser reglens anvendelsesområde til det strafværdige. Man gennemfører herefter straffesager mod personer, som ikke har gjort noget strafværdigt. Det kaldes eufemistisk retstekniske forskydninger.

Hemmelige retsforhandlinger

Yderligere kaffkask bliver processen, når borgeren ikke engang ved, hvad han skal forsvare sig imod. Justitsministeren finder det helt i orden at forbyde forsvarerne at se de oplysninger, der skal danne grundlag for domfældelse. »[H]vis man skal have kilder i miljøet til at tale, skal de have sikkerhed for, at det ikke kommer videre [til forsvareren]«, sagde hun. Derefter indskrænkedes yderligere den tiltaltes ret til at få oplysninger om grundlaget for straffesagen og dermed for dommen.

Der er gennemført ændringer i den danske straffuldbyrdelse, hvorefter fanger kan udelukkes fra fællesskab og flyttes fra åbent til lukket fængsel, uden at man skal fortælle dem, hvad afgørelsen er baseret på og hvem der er fremkommet med de oplysninger, som bliver lagt til grund.

Udlevering

En af statens vigtigste opgaver er at beskytte borgerne mod overgreb, hjemme såvel som i udlandet. Det betyder selvfølgelig ikke, at staten skal hindre, at dens borgere bliver straffet for deres forbrydelser, men det betyder, at staten skal sikre, at processen og udfaldet stemmer med ret og rimelighed. Det er en pligt, som gælder for den danske stat, om så den danske borger var verdens mest modbydelige terrorist. Menneskerettigheder skal netop beskytte dem, som vi afskyr. Som almindelig avislæser fik man indtryk af, at dette var blevet glemt i forhold til den dansker, som USA holdt som fange (krigsfange?) på Guantanamo. Den danske administrations tillukkethed viser sig også i denne sammenhæng. Men han er vel blevet behandlet som svenskeren. De svenske myndigheder har beskrevet den oprindelige behandling af dem således: Indespærret i et 2 m x 3 m stort bur med trådned under åben himmel; intet privatliv; lænker på hænder og fødder; håndjernene sidder fast i bæltet, hvilket fuldstændig umuliggør brug af arme og hænder; benlænkerne muliggør kun en trippen med små skridt.⁵⁰ Fordi staterne skal

beskytte deres borgere, har de traditionelt nægtet at udlevere egne statsborgere til andre lande. Det betyder ikke, at kriminelle ikke kan straffes. Det betyder blot, at hjemlandet selv skal gennemføre straffesagen, når der er tilstrækkelig grund til det. Princippet er nu blevet opgivet inden for EU, selv om det f.eks. medfører, at helt uskyldige danske kan komme til at sidde i varetægt i årevis i italienske fængsler under forhold, som gentagne gange er blevet fordømt af menneskeretsdomstolen i Strasbourg.

Den u.s.amerikanske regering afleverede efter 11. september-attentaterne en liste med 47 ønsker til EU, herunder om hurtigere og lettere udlevering af mistænkte til USA. Listen blev holdt hemmelig for såvel EU-Parlamentet som de nationale parlamenter. Alligevel accepterede stats- og regeringslederne den.⁵¹ Danmark forhandler i øjeblikket med USA om en traktat, hvorefter danskere kan udleveres til USA.⁵² USA har i den vestlige verden det mest barbariske retssystem. Det er velkendt, at der anvendes dødsstraf. USA og Somalia er de eneste lande i verden, der ikke har afstået fra at henrette mindreårige. Et stort antal uskyldige er i nyere tid blevet henrettet. Man kommer imidlertid ikke udenom betænkkelighederne ved at nægte udlevering til dødsstraf, for der er lige så afgørende indvendinger mod systemet i øvrigt. Tusindvis af fanger afsoner straffe på 25 år eller livstid for kriminalitet som smadring af en butiksrude, et butikstyveri af en elektrisk barbermaskine og lignende forseelser. Man rejser straffesager mod 8-årige, der laver en papirpistol i skoleklassen. Sagerne gennemføres i et retssystem, som kun giver ordentlige retsgarantier til velhavere. Straffene afsones i fængsler præget af drab, vold og seksuelle overgreb. Når man vælger at udlevere til et sådant retssystem, har man klart vist, at det afgørende ikke er mennesket, der udleveres, men ønsket om at »signalere« et politisk venskab mellem nationerne.

Den klassiske betingelse for at tillade udlevering fra et land til et andet land har været, at handlingen skulle være strafbar i begge lande. Inden for EU anses dette princip for en hæmsko. Det skal det også være. Hvis vi ikke mener, at en handling er strafværdig, skal vi ikke hjælpe andre lande til at gennemføre en afstraffelse. Men nu er princippet om dobbelt strafbarhed opgivet.

Betingelser for indgreb

De mest uklare begreber som »terrorisme«⁵³ og »organiseret kriminalitet«⁵⁴ danner lovgrundlaget for meget alvorlige straffe og andre indgreb. Terrorismereglerne blev gennemført, selv om en række myndigheder advarede mod begrebets vaghed og de betydelige afgrænsningsproblemer; det gjaldt bl.a. rigsadvokaten, Advokatrådet, politidirektøren samt Det Danske Center for Menneskerettigheder. Pengegaver til organisationer blev eksempelvis belagt med fængselsstraf op til 10 år,⁵⁵ uden at der blev givet borgerne noget som helst grundlag for at afgøre, om organisationen var omfattet af bestemmelsen. Justitsministeren forsvarede reglen med, at denne vaghed ikke er betænkelig, eftersom tiltale kun kan rejses af den politisk ansvarlige justitsminister.⁵⁶ Hvilket om noget er en afstandtagen fra retsstatsideologien.

Myndighederne indfører og anvender regler, som gør løse skøn til de afgørende kriterier, f.eks. »hensynet til retshåndhævelsen«, som hverken er defineret eller dokumenteret.⁵⁷ Eller, om handlingen efter myndighedernes skøn tjener et »anerkendelsesværdigt formål«. Eller om »den dømtes forhold taler derfor«.

Politiets ufejlbarhed

Helt centralt i retsstatstankegangen er, at indgreb i borgernes frihed skal have klar lovhjemmel og gennemføres under domstolens kontrol; den bygger på erkendelsen af, at al magt korrupperer. Kernen i politistaten er omvendt troen på, at politiet gør det rette og kan betros beslutningerne. »Man tager jo

ikke fingeraftryk, medmindre de har begået et eller andet.«Flere og flere beføjelser lægges i dag hos politiet. Selv anholdelser er ikke længere principielt domstolsafgørelser.

På tilsvarende måde lægges andre væsentlige afgørelser ud til kriminalforsorgen og den øvrige administration.

Lommeknivene

Efter et modbydeligt drab på en turist krævede Enhedslisten totalforbud mod knive på offentligt sted.⁶³ Der er hvert år ca. 35 tilfælde af vold med anvendelsen af lovlige knive, d.v.s. almindelige knive med et blad under 7 cm.⁶⁴ Man er nok ganske optimistisk, hvis man tror, at et forbud vil påvirke disse knivbærere, men justitsministeren fulgte op på forslaget. Det løb dog ind i en massiv modstand fra borgere, der af mange gode grunde har en kniv i lommen eller i handskerummet.

I samme hug ville justitsministeren skabe hjemmel for, at politiet kunne kropsvisitere personer på offentligt område, selv om de ikke er mistænkte. Reglerne afveg »væsentligt og mere principielt« fra de gældende regler, men det gav ikke ministeren anledning til en drøftelse i Strafferetsplejeudvalget. Med de foreslåede regler »træder man på nogle af de helt fundamentale borgerlige retsprincipper«. Den justitsministerielle begrundelse viser en rasmusbergsk logik, når den ligestiller politiets vilkårlige udtagning af en person på gaden og krængningen af dennes lommer m.m. med alle flypassagerers vandring gennem en metaldetektor. I denne forbindelse må det erindres, at politiet i lignende sammenhænge ofte har anvendt deres beføjelser på måder, der er ren diskrimination af etniske minoriteter.

Indskrænkninger i ytringsfriheden

For at beskytte følelserne har man forbudt folk utvetydigt at fortælle, hvad de mener om udlændinge, homofile og andre. Dog ikke, når det gøres på en kultiveret måde eller fra prædikestolen – og efterhånden også sjældent, når udtalelsen kommer fra en politiker.

EU-Kommissionen har foreslået, at alle EUs lande skal kriminalisere de såkaldte Auschwitz-løgne.⁷⁰ Talsmanden for Kommissionen afviste, at dette indskrænkede ytringsfriheden.⁷¹ Gennem de seneste formandskaber har forslaget ligget i skuffen, men Tyskland presser på for at få det gennemført. Tyskland og Frankrig straffer med stor strengthed folk, der bestrider, at nazisterne slog jøder ihjel, eller som hævder, at det skete i færre tilfælde, end de officielle tal viser. Flere lande bruger hårde straffe over for personer, som betvivler antallet af myrdede jøder under nazisterne. Reglerne indførtes i Danmark ad en bagdør, der skabte pligt til udlevering. Der er også folk med sådanne opfattelser i Danmark; når de har fremsat deres meninger, er de blevet betragtet som tåber. Men også tåber har og bør have ytringsfrihed. Sovjetunionen var kendt for sine statsautoriserede historiebøger, der kun tillod folk at se og have den herskende opfattelse. Disse regler ligger i direkte forlængelse af de sovjetiske. De nye regler skal bekæmpe racisme, hvad der selvsagt er et smukt formål. Men er midlet acceptabelt? Hvilke andre sandheder skal statsautoriseres og have monopol i post-1984? Smider man børnene ud med badevandet? »Det är genom att begränsa ... tillflödet av ... intryck och erfarenheter, som makthavare i alla tider gjort tankefrieteten ... illusorisk.« Det er også en fundamental betingelse for demokratiet, at vælgerne skal kende kandidaternes synspunkter for at kunne vælge og fravælge. Det vanskeliggøres gennem sådanne regler.

Demonstrationsfriheden

Ytringsfriheden og demonstrationsfriheden har altid været de vigtigste redskaber for tilkæmpningen og bevarelsen af demokratiet. Det er derfor, at indskrænkninger af dem er ganske særligt betænkelige. Gennem indførelse af maskeforbud⁷³ er muligheden for at kontrollere, hvem der demonstrerer, blevet forøget.

Borgere har anmeldelsespligt

I den danske retsstat, som den så ud indtil for ganske få år siden, havde borgerne en pligt til at foretage anmeldelser til politiet for at hindre *fremtidig, alvorlig* kriminalitet. Det skulle dreje sig om forbrydelser, der truede liv⁷⁴ eller børns velfærd.

Nu har man indført regler, hvorefter bankfolk og andre skal melde andre borgere til politiet, hvis bankpersonalet har mistanke om, at kunden har begået ulovlig omgang med hittegods, skattesvig, hæleri m.m. Som så ofte før breder den smalle undtagelse sig, så reglerne efter en tid bliver udvidet til at omfatte advokater, der skal melde deres egne klienter m.m.

Konklusion

I det foregående er det vist, hvorledes udviklingen i de senere år er gået bort fra retsstaten og henimod politistaten. Det er jo heller ikke sært, at der skabes en politistat, når hensynet til politiets effektivitet bliver det alt afgørende politiske argument.⁷⁷ Mange andre – desværre langt flere – eksempler kunne være nævnt; men disse burde være tilstrækkelige til at vise den udhuling, der i disse år sker af den borgerlige retsstat. Nogle vil nok afvise eksemplerne som bagateller. Men sandblæsning benytter også kun små sandkorn. Vi har heldigvis langt igen, før man med føje kan kalde vort land en politistat – også selv om der er en klar bevægelse i den retning. Men udviklingen er faretruende. Der er al grund til at råbe, at de glubende ulve er kommet. Og det er ingen trøst, at de er hyllet i fåreklæder. »Frågan är varför vi tillåter kriminalpolitiska beslut som kostar samhället dyrt på ett kunskapsunderlag som är lika torftigt och ovetenskapligt som den gamla mannens tro om solen som kretsade kring jorden.«⁷⁸ Er mine briller lavet af glas fra det sprængte troldspejl? Jeg erkender, at jeg ikke har søgt at give det fulde, alt dækkende billede. Jeg kunne også have fremdraget eksempler på påvirkninger fra retsstats- og socialstatsideologierne. Men de tendenser, som jeg skildrer, er virkelighed, og de er langt de vigtigste i tiden. Det er intet lysvæld at se forude, alene det natmørke hav.